

УДК 159.9:316.6

Котляр О. О.

аспірант

Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

ФАКТОРНА МОДЕЛЬ ЦІННІСНО-СМІСЛОВОЇ АКТУАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ УПОДОБАНЬ

Дана стаття розглядає особливості факторної моделі ціннісно-смислової актуалізації змісту політичних уподобань студентської молоді. З'ясовані основні тенденції ціннісно-смислової актуалізації в структурі політичних уподобань.
Ключові слова: цінності, смисли, політичні уподобання, ціннісно-смислова актуалізація, факторна модель політичних уподобань.

Постановка проблеми. Проблема ціннісно-смислової обумовленості політичних уподобань передбачає з'ясування змісту їх спричинення. Тобто пояснення в цьому контексті причинного зв'язку цінностей та смислів. Актуальною з цього приводу видається думка Ф. Василюка про те, що завдяки ціннісно-смисловій сфері розгортається активність людини, яка спрямовує її життєдіяльність. Продовжуючи, він наголошує, що ціннісно-смислова сфера є цілісним утворенням, яке розвивається, змінюється, і кожен елемент взаємно доповнює інший [1, с. 97–137]. Водночас ціннісно-смислова сфера особистості не тільки визначає форми і умови реалізації спрямованості людини, але і сама стає джерелом її цілей [2, с. 67–76]. Отже, як цінності, так і смисли є динамічними структурами свідомості, які постійно змінюються, набуваючи нових форм та змісту, втілюючи елемент індивідуальності в суб'єктивному сприйнятті політичної реальності. Як вважає Д. Леонтьєв, дані структури діють в сукупності, що забезпечує цілісність ціннісно-смислової сфери суб'єкта, де основною сполучною ланкою є особистісний смисл [4, с. 103]. Відтак, звернення до проблеми ціннісно-смислової актуалізації політичних уподобань є спробою пояснити те, яким чином відбувається формування політичних прагнень, настановлень та переконань особистості. Основний зміст останніх визначається структурою цінностей та смислів, що актуалізують відповідні тенденції політичних уподобань студентської молоді.

Методика та процедура дослідження. Структура дослідження передбачала встановлення осоловостей відображення конструктів, що визначають зміст цінностей, смислів та політичних уподобань. Відтак, процедура дослідження включала в себе проведення опитування на студентській вибірці та застосування методу факторного аналізу до загального масиву даних. Основним завданням дослідження було з'ясування того, який зміст та тенденції властиві структурі цінностей та смислів в контексті актуалізації змісту політичних уподобань.

Методиками дослідження виступали: стандартизовані опитувальники: СЖВ (смисложиттєвих відношень) Д. Леонтьєва; «Ціннісні орієнтації»

М. Рокіча та анкети-опитувальники з визначення політичних уподобань «Мій образ політики» та «Що являє собою сучасна українська політика» [3]. В дослідженні взяли участь студенти ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка м. Чернігова в кількості 130 осіб. Для аналізу результатів дослідження було використано метод факторного аналізу з варімакс обертанням.

Результати дослідження та їх аналіз. Факторна структура особистісних смыслів представлена чотирма факторами, які складають 55,42 % дисперсії вибірки, за коефіцієнтом КМО (0,727) достовірність факторної моделі є високою.

Фактор 1. «Задоволеність змістовним життям — нереалізовані життєві можливості», дисперсією 28,812 %, має біполярну структуру. Даний фактор вказує на значущість для молоді повсякденного життя та задоволеності ним (Мої повсякденні справи приносять мені задоволення (0,757)), а також його оцінкою як змістового (Якщо б мені довелося сьогодні підводити підсумок свого життя, то я сказав би, що воно було в повній мірі змістовним (0,718)). Інша тенденція фактору підкреслює нереалізованість життєвих планів (Я не досяг успіхів в реалізації своїх життєвих планів (0,753)) та апатичність соціальних устримлінь (Мое життя пусте і нецікаве (0,719)). Відтак, даний фактор визначає дві протилежні спрямованості: а) «задоволеність змістовним життям» — отриманням від життя максимуму, досягненням змістовних результатів в житті та відсутністю негативних переживань щодо здобутого життєвого досвіду; б) «нереалізовані життєві можливості» — втратою віри в свої сили та відсутністю значущих результатів в житті, занепадом особистісних прагнень та устримлінь щодо реалізації життєвих цілей.

Фактор 2. «Самодостатня цілеспрямованість — втрата віри в себе», дисперсія 10,434 %, має біполярну структуру. Провідною тенденцією даного фактору є особистісна обов'язковість та цілеспрямованість (Я людина дуже обов'язкова (0,827), Я упевнено можу назвати себе цілеспрямованою людиною (0,703)), а також прагнення до самостійного життєвого вибору (Я гадаю, що людина має можливість здійснити свій життєвий вибір за своїм бажанням (0,542)). Іншою тенденцією фактору є відсутність упевненості у власній життєвій перспективі (Мое життя уявляється мені надто безглаздим і безцільним (0,584)). Отже даний фактор визначає дві протилежні спрямованості: а) «самодостатня цілеспрямованість» — упевненістю у власній життєвій стратегії, націленістю на результат, обов'язковістю щодо виконання даних зобов'язань та прагненням самостійного життєвого вибору; б) «втрата віри в себе» — пессимістичною налаштованістю щодо оцінки власного життєвого досвіду та перспектив, занепадом особистісного духу.

Фактор 3. «Прагнення нових життєвих орієнтирів», дисперсія 8,651 %, має однополюсну спрямованість. Зміст фактору підкреслює потребу: віднайти життєві цілі (В житті я ще не знайшов свого призначення і зrozумілих цілей (0,784)), переживання нових емоційних вражень (Життя здається мені завжди хвилюючим і захоплюючим (0,750)) та афіляцію нових життєвих відкриттів (Кожен день здається мені завжди новим та не-

схожим на інші (0,604)). Основна тенденція фактору полягає в актуалізації життєвих спрямованостей, яскравому переживанні життєвих вражень, відкритті нових цілей та життєвих орієнтирувальних.

Фактор 4. «Визначеність в життєвих устремліннях», дисперсія 7,523 %, має однополюсну спрямованість. Структура фактору визначається: високим самоконтролем (Моє життя в моїх руках і я сам керую ним (0,682)), упевненістю у завтрашньому дні (Коли я піду на пенсію, то я маю намір зайнятися корисними справами, про які я мріяв раніше (0,648)), реалізацією власного вибору (Я гадаю, що людина має можливість здійснити свій життєвий вибір за своїм бажанням (0,585)) та яскравим переживанням нових вражень (Кожен день здається мені завжди новим та несхожим на інші (0,501)). Отже зміст фактору визначає спрямованість особистості до самодостатності та визначеності у власних життєвих устремліннях.

Факторна структура **термінальних цінностей** представлена п'ятьма факторами, які складають 56,18 % дисперсії, за коефіцієнтом КМО (0,703) достовірність факторної моделі є високою.

Фактор 1. «Ідеалізована констеляція життєвого успіху», дисперсія 19,094 %, має однополюсну спрямованість. Зміст фактору визначається цінностями: матеріальної забезпеченості (Матеріально забезпечene життя (0,799)), наявністю адекватної внутрішнім запитам роботи (Цікава робота (0,766)), злагоджених сімейних стосунків (Щасливе сімейне життя (0,716)) та можливості вільного вибору життєвих інтересів та діяльності (Свобода (0,664)). Даний фактор піднімає питання важливості для особистості матеріальних стимулів соціалізації (забезпеченість, робота), на другій ланці розташовується сімейне благополуччя, і зрештою на третій — цінність особистісної свободи.

Фактор 2. «Розкриття продуктивно-творчих устремлінь», дисперсія 14,970 %, має однополюсну спрямованість. Структуру фактору складають цінності, що актуалізують: пізнавальну активність (Пізнання (0,703)), реалізацію життєвих цілей (Продуктивне життя (0,662)) та творчі устремління (Творчість (0,644)). Даний фактор актуалізує значимість пізнавального інтересу до зростання продуктивності життя та його творчого наповнення, що дозволяє вивільнити «вільний дух пошукача» свіжих ідей.

Фактор 3. «Відданість красі та мистецтву», дисперсія 8,365 %, має однополюсну спрямованість. В основі даного фактору покладено цінності: глибокого емоційного переживання значимості іншого (Любов (0,716)) та сенситивно-творчого споглядання краси природи та мистецтва (Краса природи та мистецтво (0,680)). Відтак, основний зміст фактору актуалізує почуття щирості та відкритості в ставленні до процесу чуттєвого сприйняття природи та мистецтва.

Фактор 4. «Обізнаність в організації життя», дисперсія 7,363 %, має однополюсну спрямованість. Основну тенденцію фактору складають цінності: активності в організації життєвого простору та реалізації цілей (Активне продуктивне життя (0,826)) та зрілості в прийнятті важливих рішень (Життєва мудрість (0,753)). Провідною тенденцією даного фактору

є намагання досягнути суттєвого прогресу у вирішенні життєвих цілей послуговуючись власним досвідом успішного вирішення життєвих питань.

Фактор 5. «Свобода в реалізації життєвих інтересів», дисперсія 6,395 %, має однополюсну спрямованість. Структура фактору представлена цінностями: наявність справжніх друзів (Наявність хороших і вірних друзів (0,833)) та розважливого ставлення до життя (Розваги (0,755)). Вказаний фактор визначає цінність свободи в реалізації власних життєвих інтересів, що пов’язані із можливістю не обмеженого соціальними штампами відповідно до середовища довірених осіб (вірних друзів).

Факторна структура **інструментальних цінностей** представлена п’ятьма факторами, які складають 51,81 % дисперсії, за коефіцієнтом КМО (0,627) достовірність факторної моделі є середньою.

Фактор 1. «Сензитивний педантизм поглядів», дисперсія 18,545 %, має однополюсну спрямованість. Структура фактору складається із цінностей: сензитивності у відношенні до інших (Чутливість (0,807)), відповідальності за свої вчинки (Відповідальність (0,539)), педантичного ставлення до повсякдення (Акуратність (0,530)) та відкритості для сприйняття нового (Широта поглядів (0,509)). Даний фактор визначає тонку душевну організацію особистості, що має високу чутливість до проявів соціуму, покладаючи на себе високу міру відповідальності, що забезпечена педантичною організацією суб’єктивного простору, водночас дозволяючи собі осягати широкий соціально-середовищний контекст.

Фактор 2. «Толерантна самоорганізованість», дисперсія 10,046 %, має однополюсну спрямованість. Основу фактору складають цінності: витримки та лояльності до інших (Терпимість (0,768)), порядності по відношенню до інших (Чесність (0,678)), наполегливості у вирішенні важливих питань (Старанність (0,510)). Отже даний фактор ілюструє толерантність та чесність по відношенню до інших, а також старанність в особистих справах щодо досягнення особистих цілей.

Фактор 3. «Переконаність у власній правоті», дисперсія 8,346 %, має однополюсну спрямованість. Зміст фактору складають цінності: особистісної непохитності та наполегливості у відстоюванні свого (Тверда воля (0,795)), а також освіченості в життєвих питаннях (Оsvіченість (0,779)). Тенденція даного фактору визначає суб’єктивну переконаність у незмінності та правильності особистих знань і переконань щодо вибору свого життєвого шляху.

Фактор 4. «Усвідомленість раціонального самоконтролю», дисперсія 7,688 %, має однополюсну спрямованість. Основу фактору складають цінності: спроможність захистити свої інтереси (Сміливість у відстоюванні свого (0,738)), контроль емоційно-поведінкових актів (Самоконтроль (0,687)), раціональне відношення до власних ресурсів (Раціоналізм (0,508)). Зміст фактору актуалізує сміливість особистості відносно власних праґнень щодо раціонального самоконтролю.

Фактор 5. «Експектації щодо недоліків в собі та інших», дисперсія 7,194 %, має однополюсну спрямованість. Структура фактору складається із цінностей: ідеалізована вимогливість до себе та інших (Непримиренність

до недоліків в собі та інших (0,835)), завищенні вимоги щодо інших (Високі запити (0,588)) та кропітке ставлення до праці (Старанність (0,568)). Провідною тенденцією фактору є непримиренність до недоліків та високі запити щодо себе і інших, як результат старанність у справах, що визначають життєві пріоритети.

Факторна структура **політичних смыслів** представлена чотирма факторами, які складають 54,94 % дисперсії за коефіцієнтом КМО (0,831) достовірність факторної моделі є високою.

Фактор 1. «Перманентні аутсайдерські настрої — впорядкованість духовних переживань», дисперсія 35,564 %, має біполярну структуру. Противідну тенденцію фактору складають політичні смысли, що актуалізують постійні аутсайдерські настрої щодо політики: відсутність бажаного результату (Не результативна (0,833)), нечесність і неправдивість (Несправедлива (0,817)), недостатня досвідченість (Незріла (0,696)), відсутність стійкої позиції (Слабка (0,648)), латентність (Темна (0,644)), акцентованість на негативі (Неприємна (0,531)), суперечливість (Конфліктна (0,511)). Інша тенденція фактору представлена політичними смыслами, що відображають внутрішню узгодженість та відкритість: гарантія підтримки (Надійна (0,623)), стабільна та зрозуміла (Постійна (0,591)), сповнена духовності (Духовна (0,579)), відкрита для всіх (Прозора (0,575)). Отже даний фактор визначає дві протилежні спрямованості: а) перманентні аутсайдерські настрої — налаштованість на негативний перебіг подій, констатує відсутність потрібного результата, зауважує на розумінні соціальної несправедливості та недостатній досвідченості, вказує на слабкість та конфліктність; б) впорядкованість духовних переживань — надійність, стабільність та постійність духовних переживань, а також відкритість іншим.

Фактор 2. «Усвідомлена самодостатність — суперечлива ідентичність», дисперсія 7,046 %, має біполярну структуру. Головною тенденцією фактору є політичні смысли, що підкреслюють вимогливість до себе та самодостатність: високі запити (Висока (0,732)), доступність та автентичність (Зрозуміла (0,699)), систематизованість (Організована (0,568)). Іншою тенденцією фактору є політичні смысли, які визначають парадоксальну спрямованість: суперечливу життєву позицію (Парадоксальна (0,696)). Отже даний фактор визначає дві протилежні спрямованості: а) усвідомлена самодостатність — високі запити, зрозумілість та систематизованість; б) суперечлива ідентичність — парадоксальність суб'єктивних прагнень та вірувань.

Фактор 3. «Ейфорійна захопленість — боротьба інтересів», дисперсія 6,645 %, має біполярну структуру. Провідна тенденція фактору визначає політичні смысли, які підкреслюють емоційність переживань: виявлення емоційного сплеску цікавості (Цікава (0,764)), широта осягнення (Загальна (0,566)). Інша тенденція підкреслює зіставлення та протиборство протилежніх інтересів (Конфліктна (0,592)). Отже даний фактор визначає дві протилежні спрямованості: а) ейфорійна захопленість — акцентованість на власних інтересах, цілях та широта їх осягнення; б) боротьба інтересів — перетин інтересів та боротьба протилежніх позицій.

Фактор 4. «Цілеспрямована наполегливість», дисперсія 5,649 %, має однополюсну спрямованість. Структура фактору представлена політичними смислами: стабільна перманентність (Одноманітна (0,777)) та владна диспозиція (Впливова (0,689)). Провідною тенденцією фактору є націленість на процес реалізації перманентних цілей та уподобань.

Факторна структура **політичних цінностей** представлена чотирма факторами, які складають 59,34 % дисперсії за коефіцієнтом КМО (0,839) достовірність факторної моделі є високою.

Фактор 1. «Прагматична регламентованість життя — гуманізація політичних орієнтирів», дисперсія 33,613 %, має біполярну структуру. Головною тенденцією фактору є політичні цінності, що обмежують свободи та права: надмірна регламентованість відносин (Жорстка регламентованість соціально-політичних відносин (0,706)), непохитність та незламність переконань (Політична амбіційність та упередженість політиків (0,647)), практичне відношення до всього (Прагматичне ставлення до суспільства (0,587)), орієнтація на конфлікт та супротив (Спряженість на загострення політичних процесів в державі (0,518)). Протилежною тенденцією фактору є актуалізація просоціальних політичних цінностей: рівних можливостей для усіх (Соціальна справедливість (0,744)), зрозумілості глобальних цілей (Чіткість політичних орієнтирів (0,706)), достатку (Соціальне благополуччя (0,645)). Отже, даний фактор визначає дві протилежні спрямованості: а) прагматична регламентованість життя — обмеження громадських та особистісних прав, закритість та регламентованість життєвого вибору, упередженість та конфліктність; б) гуманізація політичних орієнтирів — пропагування вільних можливостей, соціальної справедливості, достатку та зрозумілості правил громадського життя.

Фактор 2. «Хаотична аномія політичних спрямувань», дисперсія 10,332 %, має однополюсну спрямованість. Структура фактору представлена політичними цінностями, що підкреслюють розлад та стагнацію соціальних перспектив: безперервна нестабільність (Політична нестабільність (0,819)), незрозумілість ціннісних орієнтирів (Неузгодженість політичних цінностей та ідеалів в суспільстві (0,696)), суперництво та протидія (Безперервна боротьба політиків (0,513)). Відтак, головна спрямованість фактору підкреслює хаотичність та дисгармонічність, відсутність зрозумілих життєвих цілей та провокування постійних суперечок і боротьби.

Фактор 3. «Абсолютизація політичної лояльності», дисперсія 7,984 %, має однополюсну спрямованість. Структура фактору представлена політичними цінностями, які відзначають соціальну налаштованість: уміння прощати образи та зневагу (Прихильність до політичних опонентів (0,747)), відкритість та щирість сердність (Відвертість та щирість політиків (0,523)), громадська солідарність (Соціальна підтримка дій політиків (0,512)). Отже фактор абсорбує чесноти людяності, що посилюють відвертість ставлення до інших, громадську підтримку та солідарність.

Фактор 4. «Індиферентно-песимістичний консерватизм», дисперсія 7,420 %, має однополюсну спрямованість. Структура фактору представлена політичними цінностями, які відзначають закритість та відособленість

особистості: закритість (Консерватизм та незмінність (0,727)), індиферентність (Байдужість до політичного майбутнього (0,709)), конфліктність (Спрямованість на загострення політичних процесів в державі (0,576)). Фактично в даному факторі актуалізується тенденція щодо байдужості до майбутнього та агресивності в ставленні до сьогодення, особистісній закритості та консерватизму у ставленні до життя.

Висновки. Таким чином, факторна структура дозволила визначити зміст ціннісно-смислових настанов студентської молоді, втілених у намаганнях побудувати смисло-життєві орієнтири в структурі індивідуальної концепції політичних уподобань. Відтак, визначено кілька тенденцій, що ілюструють зміст досліджуваних феноменів серед студентської молоді:

1. Особистісні смисли визначають: ставлення до життя, де на одному полюсі знаходиться *задоволеність* його змістовністю, а на іншому утрачені можливості; *самооцінку*, де внутрішня самодостатність протиставлена апатичній налаштованості; *цілеспрямованість*, що визначається активністю життєвих праґнень щодо цілей, протиставлених внутрішній пессимістичності.

2. Термінальні цінності акцентують увагу на ідеалізованому розумінні принципу *успішного життя*; перенесенні в соціум власних *творчих устремлінь*; зверненням до *краси та мистецтва*, як засобу уbezпечення власного «Я» від соціальних штампів; повнотою *освіченості* (досвід) в життєвій організації; *вільному виявленні* особистісних пріоритетів та уподобань.

3. Інструментальні цінності вказують на: *чуттєвість* та виявлення *педантизму* у поглядах на життя; *лояльності* та *самоорганізованості*; *узваженості в собі* та власних переконаннях; *раціональному контролі* власного Я; *вимогливістю* до себе та інших.

4. Політичні смисли визначають тенденції: внутрішнього *душевного стану*, де з одного боку проявляються пессимістичні настрої, а з іншого впорядкованість душевних переживань; *ідентичності*, де самодостатність на одному полюсі, а конфліктність внутрішнього Я на іншому; *ставлення до життя*, де з одного боку присутня тенденція до зацікавленості, а з іншого конфлікту; *наполегливості* в досягненні мети.

5. Політичні цінності наголошують на: *свободі життєвого вибору*, де з одного полюсу діє прагматична регламентованість, а з іншого її гуманістична спрямованість; ілюстрації *політичного нігілізму* та хаотичного устрою життя і діяльності; відкритому та *прихильному ставленні до інших* на противагу *індиферентності* та консерватизму.

Отже ціннісно-смислова актуалізація політичних уподобань відзначається формуванням відповідного змісту в структурі політичних цінностей та смислів як універсальних інструментів відображення соціально-політичної дійсності.

Список літератури

1. Василюк Ф. Е. Психология переживания / Ф. Е. Василюк. — М. : Изд-во МГУ, 1984. — 200 с.
2. Донцов А. И. О ценностных отношениях личности / А. И. Донцов // Советская педагогика. — 1974. — № 5. — С. 67–76.
3. Котляр О. О. До проблеми визначення взаємозв'язків між компонентами політичної свідомості / О. О. Котляр // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: [зб. наук. праць / За заг. ред. М. М. Слюсаревського]. — К.: Мілениум, 2010. — Вип. 10. — С. 3–15.
4. Леонтьев Д. А. Психология смысла: Природа, структура и динамика смысловой реальности /Д. А. Леонтьев. — М.: Смысл, 1999. — 486 с.

Котляр А. А.

аспирант

Института социальной и политической психологии НАПН Украины

ФАКТОРНАЯ МОДЕЛЬ ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВОЙ АКТУАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРЕДПОЧТЕНИЙ

Резюме

Данная статья рассматривает особенности факторной модели ценностно-смысовой актуализации содержания политических предпочтений студенческой молодежи. Установлены основные тенденции ценностно-смысовой актуализации в структуре политических предпочтений.

Ключевые слова: ценности, смыслы, политические предпочтения, ценностно-смысловая актуализация, факторная модель политических предпочтений.

Kotlyar A. A.

graduate of the Institute of Social and Political Psychology NAPS of Ukraine

FACTOR MODEL OF VALUE-SEMANTIC ACTUALIZATION OF POLITICAL PREFERENCES

Summary

This article discusses the features of the factor model value-semantic content of mainstream political preferences of students. Getting the key trends value-semantic structure in mainstream political preferences.

Key words: values, meanings, political preferences, value-sense actualization, factor model of political preferences.